

5. Mayorov, G. (1990). The Fate and Work of Boethius. In Boethius, A.M.T.S. "Consolation of Philosophy" and Other Treatises. Moscow: Nauka. Pp.315-413. [In Russian].
6. Plamper, Y. (2018). *History of Emotions*. Moscow: Novoye Literaturnoye Obozreniye. [In Russian].
7. Severinus Boethius. (2002). *Consolation of Philosophy*. Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian].
8. Ukolova, V. (1987). "The Last Roman" Boethius. Moscow: Nauka. [In Russian].
9. Guseynov, A. (Ed.). (2005). *Ethical Thought*. Issue 6. Moscow: IP RAS. [In Russian].
10. Moreschini, C. (Ed.). (2005). *Boethius. De Consolatione Philosophiae. Opuscula Theologica*. Berlin&Boston: De Gruyter.
11. Boddice, R. (2019). *A History of Feelings*. London: Reaktion Books.
12. Boquet, D., Nagy, P. (2018). *Medieval Sensibilities. A History of Emotions in the Middle Ages*. Cambridge: Polity Press.
13. Claassen, J.-M. (2007). Literary Anamnesis: Boethius Remembers Ovid. *Helios*, 34(1), 1-35.
14. Donato, A. (2013). *Boethius' Consolation of Philosophy as a Product of Late Antiquity*. London&New York: Bloomsbury Academic.
15. Donato, A. (2013). Self-Examination and Consolation in Boethius' Consolation of Philosophy. *Classical World*, 106(3), 397-430.
16. Fournier, M. *Boethius and Homer*. https://www.academia.edu/25834757/Boethius_and_Homer.
17. Graver, M. (2007). *Stoicism and Emotion*. Chicago & London: University of Chicago Press.
18. Gruber, J. (2006). *Kommentar zu Boethius, 'De consolatione philosophiae'*. Berlin&Boston: De Gruyter.
19. Lagerlund, H., Yrjönsuuri, M. (Eds.). (2002). *Emotions and Choice from Boethius to Descartes*. New York: Springer-Science+Business Media.
20. Marenbon, J. (2003). *Boethius*. Oxford & New York: Oxford University Press.
21. Rosenwein, B. H. (2006). *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca & London: Cornell University Press.
22. Rosenwein, B. H. (2015). *Generations of Feeling: A History of Emotions, 600–1700*. Cambridge: Cambridge University Press.

Надійшла до редколегії 15.12.20

A. Morozova, Master's Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ANATOMY OF EMOTIONS AND FEELINGS IN THE BOETHIUS' "DE CONSOLATIONE PHILOSOPHIAE"

The article analyses a number of the locations of emotions and related to them emotional words and feelings using the philosophical text of Boethius, a prominent philosopher and translator of Late Antiquity, "De consolatione philosophiae". The declared work has a significant informative potential in relation to the emotional sphere, due to the circumstances of its creation, accompanied by a significant number of emotional reflections made by Boethius, and the chosen genre (the combination of consolatio and protreptics). The ancient emotional tradition left its mark on the Boethius' perception of emotional locations, directing it to the non-monocentric localisation of feelings in different parts of the human physical, spiritual and mental system. The main seats of the emotions are: mind (mens), animus, soul (anima), heart (cor), body (corpus). Among the above-mentioned emotional localisations, the dominant role is played by the mind (mens) both in quantitative (10) and semantic indicators. In the Boethius's worldview, the mind is associated, firstly, with the philosopher's mental health, his ability to maintain calm behaviour in the face of life's disasters, and, secondly, with the concept of the similarity of the human beings to God by their minds. There are both negative (passionate desire, hope, joy, anger, etc.) and positive (joy of heaven, desire for good) feelings in the mind. The second most important emotional location is animus (7), in which the central positive feelings (love and positive hope) are inspired, meeting only in pair with animus. We hypothesise that the latter is perceived by Boethius as an analogue of the Platonic and Christian "soul", the leading centre of spiritual human potentials. Similarly, positive and negative (anger, sorrow, passions, etc.) emotions arise and influence it. The last two locations indicate the physical nature of human – body and heart – and concentrate only on negative emotions – pleasure and passionate desire. Conclusions are made that most emotions have the external nature in relation to men, which correlates to the Stoic emotional tradition.

Keywords: Boethius, emotional system, ancient emotional tradition, Late Antiquity, De consolatione philosophiae, locations of emotions, Stoics, consolatio genre.

УДК [30:902](47+57)"194/196"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.147.9>

С. Палієнко, канд. іст. наук, докторант

ORCID ID: 0000-0002-6258-7682

ResearcherID: AQA-5292-2A20

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІОІСТОРИЧНА ПРОБЛЕМАТИКА В РАДЯНСЬКІЙ АРХЕОЛОГІЇ 1940–1960-х РОКІВ: ВІД ЦІЛЮВИХ ЗАВДАНЬ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена головній цільовій установці радянської археології, що полягала у вивченні історичних проблем на основі археологічних матеріалів. Уперше її сформулювали у 1930-х рр., а в повоєнний час її практична реалізація знайшла втілення в тематиці, пов'язаній із вивченням соціоісторичних проблем минулого, над якою працювали співробітники археологічних установ у центрі та в союзних республіках, роботі методологічних семінарів, проведенні тематичних конференцій, підготовці археологами фундаментальних узагальнюючих праць із давньої історії.

Ключові слова: історія археології, радянська археологія, післявоєнна археологія, цільові установки, соціоісторична проблематика.

Постановка проблеми. Розвиток радянської археології в післявоєнний час залишається маловивченим. Проте саме в 1970-х–1980-х рр. археологічні дослідження в Радянському Союзі досягли свого апогею: по всій країні сформувалася мережа науково-дослідних археологічних установ, польові дослідження проводилися у грандіозних масштабах, побачили світ фундаментальні археологічні видання, сформувалася й інституціоналізувалася нова субдисципліна – теоретична археологія, під якою автор розуміє окрему галузь науки, що вивчає археологічне пізнання [30, с. 392]. Радянську теоретичну археологію можна розглядати як окреме унікальне явище, що існувало з початку 1970-х – до початку 1990-х рр., та яке досі не отримало належної оцінки істориків науки. Для комплексного вивчення цієї проблеми необхідно також реконструювати передумо-

ви, які сприяли виникненню цього наукового напрямку, адже поява Радянської теоретичної археології – це результат процесів, що розпочалися раніше – у другій половині 1940-х–1960-х рр. чи то, навіть, у довоєнний час.

Так, розвиток археологічної методології у СРСР багато в чому був обумовлений завданнями, які стояли перед радянською археологією, одним з яких була орієнтація на розв'язання історичних проблем на основі вивчення археологічних матеріалів, або як висловився А. В. Арциховський: "Археологія – це історія, озброєна лопатою". Тому важливо розглянути, як ця цільова установка виникла, яких змін зазнала та як утілювалася практично у другій половині 1940-х – на початку 1970-х рр., тобто до початку інституціоналізації радянської теоретичної археології.

Аналіз джерел і літератури. Історія радянської археології другої половини 1940-х–1960-х рр. є маловивченою, тому окремих монографій, безпосередньо із цієї теми, немає, проте науковці побіжно торкалися її окремих аспектів.

Так, у монографії О. С. Свешнікової, присвяченій історичній інтерпретації археологічних джерел у радянській археології 1920-х–1950-х рр., наведено розділ, в якому розглянуто загальні тенденції розвитку археологічної науки, проте в ньому верхньою хронологічною межею є середина 1950-х рр. [32, с. 38–57].

Також є публікації Л. С. Клейна, з історії радянської археології. Ще 1982 р. на Заході вийшла його зі співавторами англomовна стаття [37], яка пізніше лягла в основу монографії "Феномен радянської археології" [26]. Ця робота була доопрацьована Л. С. Клейном і перевидана кількома мовами, зокрема англійською [38]. Однак її автор розглядав розвиток післявоєнної радянської археології тільки в загальних рисах, а її орієнтацію на розв'язання історичних проблем виділив у окремий напрям. Варто додати, що сам Л. С. Клейн активно працював у археології в 1960-х рр. і загалом був противником такого підходу, зокрема присвятив цьому декілька статей, наприклад [25]. Тому його бачення ситуації можна вважати дещо упередженим.

Починаючи з 2013 р., світ побачили монографії, присвячені історії провідних археологічних науководослідних установ колишнього СРСР – Інституту історії матеріальної культури РАН [13], Інституту археології НАН України [23] та Інституту археології РАН [24]. І якщо у першому виданні історія інституції дається тільки за його структурними підрозділами, то в другому і третьому є розділи, де вона висвітлюється загалом, зокрема і в 1940-х–1960-х рр., але програмні установки радянської археології та їхня практична реалізація так само розглядаються дуже побіжно.

Отже, нині буде актуальним окреме дослідження, присвячене одній із ключових програмних установок радянської археології – орієнтації на розв'язання історичних проблем, її формулюванню і практичній реалізації у другій половині 1940-х – 1960-х рр.

Джерела для вивчення цієї теми належать до двох груп: літературні й архівні. До першої – чисельні публікації в журналі "Радянська археологія", зокрема, передові статті [19; 20; 21; 22; 28; 32; 33; 34], які є цінним джерелом вивчення цільових установок радянських археологів. Також важлива інформація щодо поточного стану справ у радянській науці міститься в публікаціях [14; 15; 16; 17; 18; 19; 27; 28; 31], присвячених тим чи іншим ювілеям і "червоним" датам, адже в них можна знайти відомості щодо практичної реалізації визначених завдань у різні періоди.

Зі звітів про роботу Ленінградського відділення Інституту археології (далі – ЛВІА) АН СРСР (ЛЮІА АН СССР) за 1959–1971 рр., які зберігаються в Науковому архіві ІІМК РАН, можна з'ясувати тематику доповідей, що обговорювалися на засіданнях вченої ради, секторів, методологічного семінару, а також наукову проблематику, над якою працювали в зазначені роки співробітники цієї установи. Указані відомості допоможуть на прикладі ЛВІА АН СРСР з'ясувати, яке місце посідала соціоісторична проблематика в роботі ленінградських археологів 1960-х рр.

Отже, джерельна база є достатньою для досягнення означеної вище мети й виконання дослідницьких завдань.

Постановка завдання. Як сказано вище, для подальшої роботи над історією радянської теоретичної археології, яка існувала з початку 1970-х і до початку 1990-х рр., необхідно з'ясувати загальний стан радян-

ської археології напередодні, тобто – у другій половині 1940-х – 1960-х рр. А оскільки розвиток археологічної теорії та методології багато в чому був зумовлений цільовими завданнями науки, і чи не найголовнішим із них було залучення археологічних матеріалів для роботи над історичними проблемами, тому буде актуальним розглянути, як це завдання практично реалізувалося в зазначений період, що і є метою цієї статті. Далі буде висвітлено такі питання: 1) виникнення означеної цільової установи у довоєнній радянській археології; 2) формулювання завдань у повоєнний час (до початку 1970-х рр.); 3) робота над соціоісторичною проблематикою на рівні науково-дослідної установи (на прикладі ЛВІА АН СРСР); 4) робота над означеною проблематикою в окремих наукових установах союзних республік; 5) обговорення соціоісторичних проблем на археологічних конференціях; 6) підготовка радянськими археологами узагальнюючих історичних праць. Отже, перейдемо до викладу основного матеріалу.

Програмні установки в довоєнній радянській археології. Для розуміння загальної ситуації в повоєнній радянській археології, необхідно розглянути її попередній розвиток. Це питання докладно досліджене В. О. Шнирельманом у окремій статті, де зазначено, що в 1920-х рр. у багатьох областях науки продовжували розвиватися ті напрямки, які виникли ще в дореволюційній Росії, з їхніми специфічними ідеями та підходами. У археології були поширені уявлення про зв'язок культури, раси і мови, зокрема ідеї школи "культурних кіл", а дослідники намагалися ототожнювати конкретні археологічні комплекси з етнічними групами. Також значна увага приділялася міграції та культурним впливам. Тут радянська археологія цього періоду мало відрізнялася від західної, проте ситуація різко змінилася в кінці 1920-х – першій половині 1930-х рр. у зв'язку з упровадженням марксизму [36, с. 54–56].

У цей період точилися запеклі дискусії з методологічних питань археології, причому навіть зроблено спробу скасувати останню як науку, правда, безуспішно. Тоді ж сформулювали і нову пізнавальну задачу для археологів – історик матеріальної культури повинен вивчати суспільні відносини:

"Самодостатнє вивчення речей не може бути предметом соціальної науки. Марксистсько-ленінська методологія зобов'язує підпорядковувати дослідження речових пам'яток минулого цілям вивчення історії самого суспільства, якому належали досліджувані пам'ятки. Саме в цьому сенсі старій археології протистойть історія матеріальної культури" [34, с. 2].

На початку 1930-х радянські дослідники намагалися реконструювати соціальні процеси в давнину, однак обмеженість джерельної бази та відсутність опрацьованої методології соціальних реконструкцій на основі археологічних матеріалів призвели до того, що пізніше названо "голою соціологізацією" і жорстко розкритиковано. Свою роль зіграла і політика.

В. О. Шнирельман це пов'язує з тим, що у вказаний період в основі ідеології лежав інтернаціоналізм, відображенням чого в науці стало вивчення тільки глобальних універсальних закономірностей, які доводять неунікальність російського досвіду та неминучість соціалістичних революцій у інших країнах. Також проголошувалася відмова від "націоналістичної історії" та "расової археології", що було обумовлено боротьбою проти міграціоністських концепцій, поширених на Заході. Однак ситуація почала змінюватися 1934 р.

У середині 1930-х рр. після обговорення Й. В. Сталіним, С. М. Кіровим і А. О. Ждановим підручника історії та висловлення ними зауважень вийшло декілька спе-

ціальних постанов ЦК ВКП(б). 5 травня 1936 р. у Москві на зборах провідних вчених-істориків заявлено про необхідність відходу від абстрактних соціологічних схем і подачу більшої кількості матеріалів із конкретної історії народів. І, як зазначає автор згаданої статті, зовні завдання вивчення давньої історії народів СРСР виглядали продовженням колишньої політики інтернаціоналізму, а етногенетичні дослідження були частиною боротьби з фашистськими теоріями походження народів, але ж насправді основна робота розгорнулася в області етногенезу східних слов'ян, на що й були кинуті найкращі сили радянських фахівців [36, с. 54–58].

1937 р. у "Радянській археології" вийшла передова стаття, присвячена актуальним завданням вітчизняної археології, у зв'язку з рішеннями ЦК ВКП(б) і Раднаркому Союзу РСР про підручники з історії. Її автори констатували, що досі замість точного методичного вивчення речових пам'яток, а за ними – конкретної історії та конкретної історії культури, без будь-якої методики пропонувалося вивчати суспільно-економічну формацію "як одиницю історичного дослідження". Причому конкретно-історичні дослідження в археології нерідко підміняли вульгарно-соціологічними міркуваннями з приводу тих чи інших пам'яток, під виглядом, нібито, вивчення по них соціально-економічних формацій [29, с. 2–3]. У статті визнається, що вивчення історії матеріального виробництва та соціально-економічної історії за археологічними даними є досягненням радянської археології, кроком уперед порівняно з буржуазною наукою, яка, як правило, займається формальним вивченням речей без прагнення використовувати їх як повноцінні історичні джерела. Тому, продовжуючи роботу над цією проблематикою, необхідно уникати голого "соціологізування" та схематизму, що приводять до підміни справжнього історичного знання непотрібним шаблоном зі штампованими фраз [29, с. 3].

Також автори передової статті нагадали, що загальне завжди проявляється в особливому й одиничному, а культура суспільства не існує поза її етнічної форми, тобто не існує поза племенем, союзом племен, народом чи нацією, тоді як культурні залишки минулого, з якими безпосередньо має справу археолог як з історичним джерелом, завжди є, перш за все, пам'ятками історії різних етнічних груп. Тому археологія може допомогти у вивченні історії племен і племінних культур, починаючи із часу першої появи людини на території СРСР, і до виникнення писемності, так само й у відтворенні історії народів (та їхньої культури), які до революції не мали писемності. Конкретне історико-археологічне дослідження може бути тільки дослідженням з історії та з історії культури того племені або того народу, на вивченні речових пам'яток якого воно будується, тобто дослідженням, що розкриває етнічні форми і місцеві етнічні особливості історичного процесу. Усе це обумовлює й актуальні завдання, що стояли перед радянськими археологами: розробити історію первісно-комуністичних племен, які жили на території СРСР, відтворити історію народів, які пізно опанували писемність, зібрати й обробити повноцінний матеріал з історії – особливо з давньої історії культури всіх народів СРСР [29, с. 4].

Далі завдання деталізують, зокрема зазначено, що потрібні дослідження, метою яких є вивчення історії хоча б одного племені або народу за допомогою археологічних фактів, оскільки досі залишалася невідомою загальна картина конкретної, тобто племінної історії СРСР у первісну епоху. Ще одна актуальна проблема – це питання про походження народів, про їх формування з більш ранніх первісних племен, тобто пи-

тання етногонії (у сучасній термінології – етногенезу). Також необхідно скласти карти розселення племен на території Радянського Союзу в різні епохи, простеживши, коли, чому і яким чином виникають з окремих племен великі племінні союзи, як ці союзи укрупнювалися і потім перетворювалися на народи, уже відомі письмовій історії [29, с. 4–5].

Автори цієї статті також помітили, що нерідко боротьба проти буржуазного міграціонізму та теорії запозичень, в основі яких лежить расова теорія, сприймалася як повне заперечення будь-яких переселень і запозичень, звідки й виникла дивна схема етногонічного процесу (процесу етногенезу), коли походження кожного народу пояснювалося так, ніби він нерухомо сидів на одному місці із часів глибокої давнини і перебував у повній ізоляції від усяких впливів навіть сусідніх із ним племен і народів, тоді як реально переселення і запозичення не представляли нічого незвичайного [29, с. 5].

Також зазначено, що робота над указаною проблематикою вимагає нових методів і нових прийомів, які належить розробити радянським археологам. Крім цього, успіх конкретно-історичного дослідження багато в чому залежить від повноти джерел, оскільки неопублікований археологічний матеріал зазвичай недоступний для широких кіл дослідників. Тому існує і необхідність у систематичних описових публікаціях нових археологічних матеріалів, кількість яких зростає у зв'язку з масштабними польовими експедиційними дослідженнями. У статті констатувалося, що кількість і якість археологічних публікацій не задовольняє потреби науки. Також необхідно розпочати систематичне, а краще – серійне, видання нових археологічних матеріалів, але вже з дотриманням усіх вимог, які пред'являє радянська археологія [29, с. 7–8].

Наприкінці статті автори закликають позбутися раз і назавжди ліквідаторських тенденцій у галузі археології, адже радянська археологія має неосянжу область для роботи й законне право не тільки на існування, але й на блискучий розквіт у СРСР, а як її завдання чітко визначені пошук, розкриття, обробка, оформлення і вивчення речових пам'яток – історичних джерел [29, с. 10].

Отже, на початку 1930-х рр. у радянській археології сформульовано принципово нове завдання – вивчати на основі археологічних матеріалів соціальний розвиток давніх суспільств. Проте, головним чином через політичні причини, археологи намагалися безпосередньо досліджувати давні суспільно-економічні формації та стояли на позиціях майже абсолютного автохтонізму, однак у другій половині 1930-х з'являється нова установка на вивчення засобами археології конкретної історії давніх народів і дослідження проблем етногенезу.

Програмні установки в радянській археології другої половини 1940-х – початку 1970-х рр. Після війни – у другій половині 1940-х рр. критика "соціологічного схематизму" продовжилася. Зокрема, в одній із передових публікацій зазначалося, що в 1930-х рр. *"багато авторів прагнули робити з археологічних матеріалів не конкретні історичні висновки, а, навпаки, дані речових джерел підганяти під готові, запозичені, при цьому часто вельми шаблонні та претензійні, абсолютно апріорні схеми"* [33, с. 7–8]. Та хоч подібний підхід і був оголошений небезпечним ухилом у бік від конкретних історичних досліджень, але загальне спрямування на історичну інтерпретацію археологічних матеріалів у цей період також залишилося незмінним:

"Відкриття і розкриття нової археологічної пам'ятки, її бездоганний опис і публікація, безсумнівно, збагачують історичну науку. Але цього недостатньо. Необхідно історично осмислити знову відкритий

факт, включити його до будівлі матеріалістичної історичної науки, дати об'єктивну його інтерпретацію на високому ідейному рівні справді історичного знання, тобто показати, що дає знову відкрита пам'ятка для розв'язання тієї чи іншої історичної проблеми" [33, с. 7].

Також зазначалося, що є й інша не менш небезпечна крайність – сповзання на безідейні позиції емпіризму. Адже подолання ухилу в бік "голої соціологізації" було сприйнято деякими вченими як відмова від будь-яких історичних висновків, з акцентом на опис матеріалів і пошук аналогій для досліджуваних пам'яток, лише з узагальненнями з питань їхньої хронології й етнічної приналежності [33, с. 7–8].

На початку 1950-х рр. сюди додалася ще й боротьба з космополітизмом, яка наклалася в радянській археології на розгром марризму. У програмній статті, опублікованій у "Радянській археології", М. Я. Марр і його учні були звинувачені в тому, що вони, "проголошуючи стадіальну єдність, підміняючи космополітичними побудовами конкретне історико-археологічне дослідження, <...> на ділі змикалися з крайніми ідеалістичними концепціями буржуазної археології" [22, с. 13]. У публікації продовжилася критика емпіризму й ідеалізму в буржуазній археології, були сформульовані актуальні пізнавальні завдання для вітчизняних фахівців. Зокрема було зазначено, що величезні можливості для розвитку науки відкрили праці Й. В. Сталіна, присвячені проблемам мовознавства й економіки, адже вони поставили перед археологами питання про вивчення законів економічного розвитку суспільства на ранніх етапах його історії. До інших важливих завдань археології було віднесено вивчення товарного виробництва в докапіталістичних формаціях, а також взаємозв'язків між районами, де панувала первісність і де товарне виробництво розвивалося при рабовласницькому ладі, та дослідження проблеми нерівномірностей історичного розвитку суспільства, їх причин і наслідків [22, с. 13–14].

Наступний блок завдань стосувався вивчення первісного суспільства, одним з яких визначено з'ясування соціальної організації та господарської основи нижнього палеоліту, а також розв'язання проблеми взаємовідносин роду та племені (із залученням даних етнографії, лінгвістики та інших наук). Крім цього, автори програмної статті вказали на необхідність створення конкретної історії окремих груп палеолітичного людства, показавши, як у ній виявляються загальні закономірності розвитку первісного суспільства та його культури, щоб остаточно подолати "стадальний" схематизм, а також наголосили на потребі в узагальнюючих роботах з археології палеоліту і неоліту, які б мали широкі історичні висновки [22, с. 16–17].

Крім проблем первісності було вказано й на потребу вивчення історії класового суспільства, зокрема визначення на основі археологічних матеріалів кордону між ним і докласовим, простеження його становлення. Окремий наголос зроблено на необхідності для археологів відтворення конкретної історії тих місцевих народів, які входили до складу імперій, приділення уваги місцевим елементам у античних культурах на території СРСР, пам'ятаючи про вказівки класиків марксизму щодо прогресивної ролі античної культури [22, с. 18–19].

Щодо періоду феодалізму, то у програмній статті було зазначено, що проблема виникнення феодального суспільства має досліджуватися й на основі археологічних матеріалів, а також про необхідність приділення уваги періоду, що передував виникненню Київської Русі, і детально вивчити давньоруське село.

До актуальних тем для археології Середньої Азії було віднесено дослідження селянських садиб, ремісничих кварталів і техніки іригаційного землеробства, а в особливе завдання виділено планомірне археологічне вивчення давніх зрошувальних систем для створення історії іригації в регіоні [22, с. 19–20].

Крім загальноісторичних завдань, у статті говорилося і про необхідність удосконалення типологічного методу. Зокрема, зазначалося, що під впливом марристів, які, нібито, будь-яке вивчення речей таврували як буржуазне речознавство і заперечували типологічний метод як важливий допоміжний для класифікації та датування археологічного матеріалу, виникло певне відставання від Заходу в цій області, а в радянській археології продовжують використовуватися застарілі вітчизняні та західноєвропейські хронологічні класифікації. Тому потрібно створити нові датувальні таблиці речей, особливо, для слов'яно-руської археології. Слід переходити від морфологічного вивчення речей до аналітичного, а типологічний аналіз, на відміну від буржуазної археології, повинен ґрунтуватися на інших принципах – з урахуванням історичної перспективи та різних темпів розвитку культурних явищ у тих чи інших районах [22, с. 20–21].

У висновку статті було сказано, що багато археологів під впливом М. Я. Марра позбавляли у своїх роботах окремі культурні явища національної специфіки, пришовши до космополітичних висновків, проте у процесі боротьби з подібними помилковими побудовами слід уникати іншої крайності – повного заперечення взаємовпливів, розглядаючи всі культурно-історичні процеси лише як результат тільки внутрішнього розвитку. Тому створювана ІІМК на основі археологічних і письмових джерел найдавніша історія СРСР має бути "справжньою громадянською історією, в якій були б відображені всі найважливіші сторони історичного процесу, у якій знайшли б відповідь на питання про своє походження, про витоки своєї культури всі численні народи", які проживають у Радянському Союзі [22, с. 21].

Отже, у першій половині 1950-х рр. перед радянськими археологами ставилося завдання щодо розв'язання на основі археологічних матеріалів широкого кола загальноісторичних проблем для ранніх періодів і створення історії неписьменних народів СРСР, що багато в чому співвідноситься з наведеним вище формулюванням О. В. Арциховського: "Археологія – це історія, озброєна лопатою".

Ця установка не змінилася й на початку 1960-х рр. Так, у черговій програмній статті, присвяченій завданням археології у зв'язку з XXII з'їздом КПРС сказано: "Дослідження проблем всесвітньої історії має розкривати закономірний процес руху людства до комунізму. Радянські археологи, досліджуючи приховані в землі залишки древніх людських культур, збагачують новими фактами науку про всесвітню історію людства, допомагають установлювати закономірності в розвитку людського суспільства". Правда, далі також ідеться і про проблеми з теорією: "Однак радянська археологічна наука приділяє ще мало уваги теоретичним питанням і недостатньо створює великих узагальнюючих робіт" [20, с. 5].

На початку наступного десятиліття ситуація стала дещо іншою. У передовиці, присвяченій XXIV з'їзду КПРС зазначено, що цілісна концепція перших етапів розвитку людського суспільства вже напрацьована, тому необхідно звернути особливу увагу на історичні узагальнення в археологічних дослідженнях. А сприяти розв'язанню вказаного завдання можуть Звід археологічних джерел та 5-томна "Археологія СРСР", яка готується до друку та має стати підсумком археологічної

науки на 1970-ті роки. (Забігаючи наперед, слід зазначити, що "Археологія СРСР" дійсно з'явилася, але серія, яка планувалася як 5-томна, має 20 томів, а її видання розтяглося від початку 1980-х до початку 2000-х рр.)

Також у статті був представлений перелік актуальних на той момент для радянської археології тем. До них віднесено такі проблеми:

- вивчення перехідних етапів від однієї формації до іншої;
- вивчення ідеології первісного суспільства та її пережитків;
- історія обміну та торгівлі, особливо в первісну епоху;
- пошук в археологічному матеріалі слідів відображення світових подій на території СРСР.

Крім цього також згадувалися питання етногенезу, про які йтиметься в окремій статті, а також історія археологічної науки [21, с. 8–9].

Отже, у другій половині 1940-х – на початку 1970-х рр. перед радянськими археологами були сформульовані актуальні завдання щодо розв'язання соціоісторичних проблем, до яких належали: вивчення закономірностей та особливостей історичного розвитку давніх суспільств (від первісності до феодалізму), зокрема проблеми нерівномірностей розвитку в давнину; відтворення конкретної історії народів СРСР, які не мали писемності; дослідження ремесла, обміну та торгівлі у стародавніх суспільствах; вивчення історії середньовічного села, зокрема й для районів Середньої Азії, історії іригаційного землеробства; висвітлення ідеології первісного суспільства та її пережитків; удосконалення типологічного методу та розвиток археологічної теорії; приділення більшої уваги історичним узагальненням у археологічних дослідженнях; створення узагальнюючих праць. Тепер розглянемо, як ці завдання у післявоєнній радянській археології реалізовано на практиці.

Практична реалізація програмних установок у другій половині 1940-х – початку 1970-х рр. Сформульовані вище завдання знайшли практичне втілення в роботі археологічних науково-дослідних установ, зокрема, позначилися на тематиці доповідей, прочитаних на засіданнях наукових секторів і вчених рад, методологічних семінарів. Усе це буде докладно розглянуто нижче на прикладі ЛВІА АН СРСР. Щодо головної археологічної установи країни, то В. В. Волков у своїй статті, присвяченій діяльності ІА АН СРСР у 1950–1970-х рр., перераховує великі проблеми, над якими працювали співробітники установи в цей період:

- виникнення людини й людського суспільства;
- історія первісного й рабовласницького суспільств;
- етногенез й етнічна історія народів СРСР;
- етногенез й етнічна історія народів світу;
- генеза й розвиток феодалізму в народів на території СРСР;
- історія образотворчого і прикладного мистецтва народів СРСР;
- застосування методів природничих наук в археології;
- історія релігії [18, с. 13, 15].

Також зазначимо, що в ІА АН СРСР у листопаді 1968 рр. була організована Група з вивчення історії землеробства. Її члени досліджували проблеми палеоетнології, історії розвитку землеробських знарядь, а також загальні питання історії землеробства. У засіданнях групи брали участь співробітники інститутів археології та географії АН СРСР, а також МДУ, серед яких були археологи, історики, етнографи та ґрунтознавці [35, с. 115].

У ЛВІА АН СРСР доповіді, присвячені розв'язанню історико-соціологічних проблем давнини на основі археологічних матеріалів, з початку 1960-х рр. обговорювалися на засіданнях методологічного семінару, про що мова докладно піде нижче. На засіданнях секторів вони з'являються в середині десятиліття. Так, 11 лютого 1966 р. на засіданні сектора Середньої Азії та Кавказу В. М. Массон зробив доповідь із планової теми "Від виникнення землеробства до складання ранньокласового суспільства (етапи культурного та господарського розвитку за матеріалами Азійського материка)", а 10 листопада на засіданні сектора палеоліту заслухали доповідь В. П. Третьякова за неплановою темою "До питання про суспільну організацію у племен лісової зони в епоху неоліту та раннього металу" [6, арк. 41, 43]. 2 червня 1967 р. на засіданні сектора Середньої Азії та Кавказу виступив А. Д. Грач за плановою темою "До питання про соціальний лад Туви й Алтаю у скіфський час" [7, арк. 47]. У наступному 1968 р. знову були активні сектор палеоліту, де 12 листопада О. М. Рогачов зробив доповідь за неплановою темою "Питання соціології палеоліту в роботах Замятіна", і сектор Середньої Азії та Кавказу, де 15 березня заслухали доповідь В. М. Массона за плановою темою "Технологія і фундамент цивілізації", а також група слов'яно-фінської археології, на засіданні якої 20 лютого Ф. Д. Гуревич зробила доповідь "Соціальний облік стародавнього Новогрудка" [8, арк. 42, 44, 48]. 1969 р. на засіданні сектора Середньої Азії та Кавказу заслухано доповіді за плановими темами: "До вивчення економічного базису давньоіндійської цивілізації епохи бронзи" А. Я. Щетенка – 17 січня і "Деякі аспекти соціальної структури суспільства у племен середньодніпровської культури" А. Н. Румянцева – 16 травня [9, арк. 37, 39]. 17 листопада 1970 р. із доповіддю на тему "Щільність населення і розміри мисливських угідь у палеоліті Криму" на засіданні сектора палеоліту виступив С. М. Бібіков, який приїхав із Києва [10, арк. 50].

Як видно, найактивніше історико-соціологічна проблематика обговорювалася в другій половині 1960-х на засіданнях сектора палеоліту, де всі доповіді були за позаплановими темами, і сектора Середньої Азії та Кавказу, де доповіді були пов'язані з плановими темами його співробітників. Наведемо приклади подібних планових тем, над якими працювали фахівці останнього сектора в 1971 р.: ст. наук. співроб., канд. іст. наук А. Д. Грач – "Соціальний лад ранніх кочівників Казахстану, Сибіру та Центральної Азії за археологічними даними"; ст. наук. співроб., канд. іст. наук І. М. Хлопін – "Нариси з ідеології стародавніх землеробів Південної Туркменії"; В. М. Массон – "Вивчення економіки суспільства методами археології" і "Реконструкція суспільних відносин за даними поховань і могильників"; мол. наук. співроб., канд. іст. наук К. Х. Кушнарьов – "Реконструкція суспільних відносин за даними могильників Південного Кавказу" [11, арк. 15–16, 18–19].

Ще однією формою дослідження радянськими археологами історичних проблем були підготовка й обговорення доповідей на засіданнях методологічних семінарів провідних науково-дослідних установ.

Так, у ІА АН СРСР методсемінар почав працювати з 1957 рр., тоді як дата початку його роботи в ЛВІА АН СРСР автору поки не відома, хоча можна точно стверджувати, що 1959 р. у Ленінградському відділенні семінар уже функціонував. У звіті про роботу ЛВ ІІМК АН СРСР за той рік зазначено, що на засіданні Вченої ради з питання "Основні проблеми роботи теоретичного семінару" з доповіддю виступив О. М. Рогачов [2, арк. 12].

Стосовно методологічного семінару в московському інституті в 1950-х – 1960-х рр., то нам відомо про нього не так багато. Адже в архівних документах тільки згадується, що він працював. Однак коротка інформація із цієї теми все ж є, зокрема у статті, опублікованій у роботі [19, с. 92], указано, що керівниками семінару в ІА АН СРСР були: у 1957–1962 рр. – С. В. Кисельов, а у 1963–1980 рр. – Б. О. Рибаків. Також там наводиться і загальна проблематика семінару протягом цього періоду:

- "Проблеми розкладання первіснообщинного ладу й утворення класового суспільства" (1957–1961);
- "Проблеми походження релігій і релігійних поглядів" (1962–1964);
- "Методика визначення ознак виникнення перших класових соціально-економічних формацій (рабовласницької і феодалної)" (1965–1967);
- "Роль географічного чинника в історії людського суспільства" (1967–1970);
- "Рід і плем'я (виникнення, сутність, соціальна структура)" і "Союзи племен (формування, соціальна структура)" (1971–1974) [19, с. 92–98].

Значно краще відображено роботу методологічного семінару ЛВІА АН СРСР. У звітах про роботу відділення (з 1962 р.) вказано теми прочитаних доповідей. Розглянемо докладніше доповіді, пов'язані з вивченням соціоісторичної проблематики засобами археології, що обговорювалися на засіданнях методсемінару цієї установи в 1960-х – на початку 1970-х рр. Деякі з них вносилися до звітів двічі, адже облік вівся то за календарний, то за навчальний рік, тому далі вони подаються лише один раз.

Так, у звіті за 1963 р. сказано, що в 1962–1963 рр. було обговорено чотири великі теми, з яких нам цікаві три:

1. Роль географічного середовища в розвитку матеріальної культури – доповідач П. М. Долуханов.
2. Закономірності в розвитку палеоліту – доповідач Г. П. Григор'єв.
3. До питання реконструкції древніх суспільних відносин за археологічним матеріалом – доповідач В. С. Сорокін [3, арк. 13, 15].

У 1964 р. робота семінару велася за чотирма основними темами:

1. Виникнення людського суспільства.
2. Рабовласницькі суспільства.
3. Основні питання давньої історії слов'ян.
4. Дофеодалний період на Русі.

Однак дві останні теми були відкладені у зв'язку з майбутнім археологічним пленумом.

За основу для дискусії по першій темі була взята книга Ю. І. Семенова "Виникнення людського суспільства", з основними положеннями якої присутніх ознайомив В. С. Сорокін. По другій темі з доповіддю "Про критерії визначення рабовласницької формації" виступив Й. Б. Брашинський.

Також на теоретичному семінарі була розглянута тема "Деякі методологічні питання історії (про спеціалізацію в історичних науках)", яка не передбачалася планом, але була поставлена на обговорення через її важливість за пропозицією С. А. Семенова [4, арк. 24–25].

1965 р. у ЛВІА АН СРСР відбулося два засідання семінару, де з доповідями виступили співробітник Інституту етнографії канд. іст. наук М. О. Бутінов ("Основні етапи розвитку первіснообщинного ладу у світлі сучасної етнографії") і О. М. Рогачов ("Розвиток марксистсько-ленінської теорії первіснообщинного ладу у працях радянських дослідників кам'яної доби") [5, арк. 21].

Активніше методологічний семінар у ЛВІА АН СРСР працював у наступному 1966 р., коли було заслухано й обговорено такі доповіді:

1. Обговорення статті "Первіснообщинний лад" для "Радянської історичної енциклопедії".
2. Доповідь В. Ф. Гайдукевича "До питання про соціально-економічний лад причорноморських кочовиків в античну епоху".
3. Доповідь О. Г. Большакова "Питання соціально-економічних відносин середньоазійського міста VIII–XII ст." [6, арк. 28].

У звіті про роботу ЛВІА за 1967 р. указано наступну тему методсемінару: "Роль природного середовища в розвитку людського суспільства на різних його етапах", а як його керівники зазначені д-р іст. наук П. Й. Борисковський та д-р іст. наук В. М. Массон. Були заслухані й обговорені такі доповіді:

1. П. М. Долуханов (мол. наук. співроб. ЛВІА, канд. геогр. наук) "Роль природного середовища в розвитку первісного суспільства".
2. Г. П. Григор'єв (мол. наук. співроб. ЛВІА, канд. іст. наук) "Роль природного середовища в розвитку первісного суспільства".
3. В. Д. Блаватський (проф. Інституту археології, Москва) "Роль природного середовища в розвитку античного суспільства".
4. С. С. Черніков (ст. наук. співроб. ЛОІА, канд. іст. наук) "Кочівники та оточуюче їх природне середовище".

Восени почалися заняття 1967–1968 навчального року. Крім ідеологічної доповіді в жовтні, у листопаді та грудні було заслухано й обговорено доповідь ст. наук. співроб. ЛВІА, д-ра іст. наук О. М. Беленіцького на тему: "Вічний" феодалізм або "вічний" рабовласницький лад у Середній Азії" [7, арк. 27–28].

У звіті 1968 р. згадуються наступні доповіді із соціоісторичної проблематики: "Роль географічного середовища епохи плейстоцену в розвитку палеолітичного суспільства" А. О. Величка; "Проблема реконструкції соціального ладу суспільства за даними археології" Г. П. Григор'єва і "Проблема реконструкції минулого за даними етнографії" В. Р. Кабо [8, арк. 28]. Ще три доповіді обговорено 1969 р.:

1. В. М. Массон "Неолітична революція".
2. І. Лейман "Соціологічні проблеми наукознавства".
3. Л. С. Клейн "Про перспективи напрямки теоретичних досліджень у археології" [9, арк. 25].

У звіті про роботу ЛВІА АН СРСР за 1970 р. міститься перелік археологічних доповідей, що були заслухані протягом 1969–1970 навчального року:

1. М. І. Артамонов (ЛДУ) "Етнос і археологія".
2. П. М. Третьяков (ЛВІА) "Археологічні культури й етнічні спільності".
3. М. П. Грязнов (ЛВІА) "Класифікація, тип, культура".
4. Г. П. Григор'єв (ЛВІА) "Удосконалення методики вивчення палеоліту в СРСР" [10, арк. 38–39].

Наступного 1971 р. доповіді на методсемінарі були присвячені двом темам: 1) "Археологічні аспекти концепції Ф. Енгельса у праці «Походження сім'ї, приватної власності і держави»"; 2) "Реконструкція суспільних відносин за даними поховань і могильників".

За першою темою було заслухано три доповіді:

1. Ю. В. Маретін "Концепція роду у праці Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави»".
2. В. М. Массон "Археологічні аспекти концепції Ф. Енгельса про первісне суспільство у праці Ф. Енгельса «Походження сім'ї, приватної власності і держави»".

3. П. Й. Борисковський "Радянська школа вивчення палеоліту (праця Ф. Енгельса "Походження сім'ї, приватної власності і держави" і радянська археологія)" [11, арк. 43–44].

14 доповідей із другої теми були обговорені в межах щорічного пленуму ЛВІА АН СРСР, присвяченого польовим роботам [11, арк. 37–39].

Коротко зупинимося й на вивченні соціоісторичної проблематики деякими археологічними установами союзних республік. У зазначений період вони працювали над темами, подібними до тих, що розроблялися ІА та ЛВІА АН СРСР.

Так, у документі "Розвиток і організація археології Української РСР у порівнянні з іншими країнами" вказуються досягнення співробітників ІА АН УРСР у цій сфері на 1964 р., зокрема, ідеться про застосування до історико-археологічних досліджень С. М. Бібіковим й іншими вченими закону К. Маркса про роль перенаселення ("тиску надлишку населення") у розвитку архаїчних суспільств. Ще одним напрямком діяльності інституту була проблематика, яка стосується історичної специфіки соціально-економічних формацій, їхніх історичних меж і закономірностей переходу однієї формації в іншу, яка отримала відображення в історико-періодизаційній схемі "Нарисів із давньої історії України", періодизаційній системі в роботах В. М. Даниленка та Д. Я. Телегіна з неоліту України, а також С. М. Бібікова та Ю. М. Захарука з енеоліту, у розробці проблем рабовласницької формації. Сюди також можна віднести концепції В. В. Лапіна про аграрне підґрунтя грецької колонізації, О. І. Тереножкіна про рабовласницьку формацію у скіфів, концепцію В. І. Довженка і М. Ю. Брайчевського про те, що так званий дофеодалний період Київської Русі (IX–X ст.) у дійсності являє собою ранню фазу феодальної формації та відповідає початковому періоду історії Стародавньої Русі [1, арк. 12–13].

У 1960-х рр. грузинські археологи працювали над проблемою зародження, формування та розвитку первіснообщинного ладу на Кавказі, досліджували його особливості, специфіку локальних варіантів процесу розвитку, питання генези археологічних культур і етнічних утворень, взаємин із синхронними культурами суміжних країн і народів [15, с. 7].

Основними напрямками науково-дослідної роботи археологів Таджикиської РСР у цей період були: 1) історична географія, історико-археологічні огляди, археологічна карта; 2) пам'ятки кам'яної і бронзової діб; 3) дослідження пам'яток осілого населення з найдавніших часів до пізнього середньовіччя (зокрема, вивчення ранньосередньовічного міста і культури); 4) вивчення пам'яток стародавніх і середньовічних кочівників; 5) історія та технологія середньовічної гірничої справи і ремесла; 6) еволюція матеріальної культури; 7) археологія і проблема етногенезу таджицького народу; 8) середньовічна нумізматики [27, с. 109].

Окрім роботи над історичною проблематикою всередині археологічних наукових установ і її обговорення на методсеминарах, у 1960-х рр. цим питанням також присвячено й конференції. Також під керівництвом акад. Б. О. Рибакіна при відділенні історії АН СРСР була створена Наукова рада з вивчення закономірностей історичного розвитку суспільства та переходу від однієї соціально-економічної формації до іншої, яка 1964 р. і 1968 р. провела відповідно сесії "Підсумки і завдання вивчення генези феодалізму у народів СРСР" і "Спільні питання історії античного та середньовічного міста". 1968 р. також був організований симпозиум "Ста-

новлення людського суспільства". На кількох конференціях обговорювалися проблеми розвитку давніх міст: у 1956 і 1960 рр. розглядалися питання економіки античного міста, походження і розвитку античних міст Північного Причорномор'я, у 1973 р. – взаємини населення міст Північного Причорномор'я з варварським світом; на нарадах у містах Фрунзе (1970 р.) і Самарканд (1973 г.) обговорювали спірні питання розвитку давніх міст Середньої Азії та Казахстану [14, с. 47–49].

Велика кількість нарад, присвячених питанням соціально-історичних реконструкцій за даними археології, проведено в Ленінграді за ініціативою сектора Середньої Азії та Кавказу ЛВІА АН СРСР. Так, з 1 по 7 квітня 1968 р. відбулася нарада з археології Середньої Азії, де, зокрема, обговорювалися доповіді О. М. Беленицького "Про рабовласницьку формацію в історії Середньої Азії" і О. Г. Большакова "Вивчення середньовічного міста Середньої Азії в контексті проблем загальної проблематики вивчення міста Сходу" [8, арк. 29–31]. 8–9 червня 1970 р. сектор Середньої Азії та Кавказу ЛВІА АН СРСР провів розширене засідання з теми "Домашні промисли та ремесло", а тези доповідей були опубліковані [10, арк. 8]. 1971 р. у рамках Пленуму, присвяченого польовим дослідженням 1970 р., який проходив у Ленінграді, працювала Секція – тематичний семінар із проблем реконструкції суспільних відносин у давнину за даними поховань і могиликів [11, арк. 37–39]. Також у ЛВІА АН СРСР у березні 1972 і у квітні 1973 р. в межах методсеминару відбулися симпозиуми "Обмін і торгівля в стародавніх суспільствах" і "Реконструкція стародавніх суспільних відносин за археологічними матеріалами житл і поселень" [14, с. 50].

Ще однією формою реалізації програмних установок щодо розв'язання історичних проблем на основі археологічних матеріалів стало створення праць із давньої історії народів СРСР, зокрема і тих, які не мали письмових джерел, наприклад, удмуртів, чувашів, татар, башкирів, мордві, комі, а також народів Сибіру, Середньої Азії, Кавказу та багатьох інших [31, с. 7]. Окрім цього, радянські археологи брали участь у роботі над фундаментальними історичними виданнями [18, с. 11]. Так, співробітники ІІМК / ІА АН СРСР у другій половині 1940-х–1960-х рр. підготували перші два томи "Нарисів історії СРСР" (1956 і 1958), перші томи "Всесвітньої історії" (1955) та "Історії СРСР" (1966), а також, спільно з Інститутом історії АН СРСР, два томи "Історії культури Давньої Русі" (1948 і 1951).

Не відставали від археологів, які працювали в центральних наукових установах, і фахівці із союзних республік. Наприклад, колектив ІА АН УРСР працював у 1950-х рр. над створенням "Нарисів стародавньої історії Української РСР" (1957) [1, арк. 8], а у 1960-х почав працювати над 3-томним виданням "Археологія Української РСР" (1971–1975) та взяв участь у підготовці 26-томного енциклопедичного видання "Історія міст і сіл УРСР" [12, с. 51].

Прибалтійські археологи брали участь у підготовці кількох видань "Історії Естонської РСР" [28, с. 83], "Історії Литовської РСР" [17, с. 97], археологи Туркменістану – "Історії Туркменської РСР" [16, с. 141] тощо.

Висновки. Отже, завдання вивчати соціальний розвиток давніх суспільств на основі археологічних матеріалів було сформульоване в радянській археології на початку 1930-х рр. Однак спочатку, зокрема з політичних причин, фахівці намагалися безпосередньо досліджувати давні суспільно-економічні формації та стояли на позиціях майже абсолютного автохтонізму. У другій

половині 1930-х такий підхід був розкритикований як "соціологічний схематизм", з'являється нова установка на вивчення засобами археології конкретної історії давніх народів і дослідження проблем етногенезу.

У повоєнний час перелік актуальних задач із розв'язання соціоісторичних проблем засобами археології було деталізовано. У другій половині 1940-х – на початку 1970-х рр. до них віднесено: вивчення закономірностей та особливостей історичного розвитку давніх суспільств (від первісності до феодалізму), зокрема проблеми нерівномірностей розвитку в давнину; відтворення конкретної історії народів СРСР, які не мали писемності; дослідження ремесла, обміну та торгівлі у стародавніх суспільствах; вивчення історії середньовічного села, у тому числі і для районів Середньої Азії, історії іригаційного землеробства; висвітлення ідеології первісного суспільства та її пережитків; удосконалення типологічного методу й розвиток археологічної теорії; приділення більшій увазі історичним узагальненням в археологічних дослідженнях; створення узагальнюючих праць.

Усі ці завдання знайшли практичне втілення в роботі археологічних науково-дослідних установ у зазначений період, зокрема, теми, пов'язані з вивченням соціоісторичних проблем стародавніх суспільств за археологічними матеріалами, розроблялися співробітниками як центральних археологічних науково-дослідних інститутів, так і відповідними установами в союзних республіках. Про це свідчать виступи на засіданнях секторів і вчених рад та планові теми, над якими працювали й окремі радянські археологи, і наукові колективи. Проблеми палеоісторії, палеоекономіки, палеосоціології та палеоетнології активно обговорювалися на засіданнях методологічних семінарів ІА АН СРСР і ЛВІА АН СРСР та на всесоюзних нарадах і конференціях. Також основне кредо радянської археології – вивчення історичних проблем на основі археологічних матеріалів – знайшло втілення в узагальнюючих працях з археології, де наявні історичні висновки, чи у написаних археологами відповідних розділах або томах фундаментальних робіт, присвячених історії окремих народів, регіонів або періодів, які були видані в 1950-х – на початку 1970-х рр.

Саме робота над соціоісторичною проблематикою в цей період і обумовила потребу радянських археологів у відповідній методології соціоісторичних реконструкцій на основі археологічних матеріалів, що значно активізувало вивчення теоретичних питань у другій половині 1960-х – на початку 1970-х рр. Усе це, разом із дискусією про зміст поняття "археологічна культура" – центральної категорії при дослідженні проблем етногенезу, та необхідністю впровадження в радянській археології методів природничих і точних наук, створили те об'єктивне підґрунтя, на якому на початку 1970-х рр. виникла радянська теоретична археологія – окрема субдисципліна та науковий феномен.

У майбутньому автор докладніше розгляне вивчення проблем етногенезу археологами СРСР у повоєнний час як другу складову причин появи радянської теоретичної археології.

Список використаної літератури

1. Науковий архів ІА НАНУ, нерозібраний діповодний архів (розвиток і організація археології Української ССР по порівнянню з іншими країнами), 20 арк.
2. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 446 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛО ИИМК за 1959 г.), 79 арк.
3. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 510 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1963), 67 арк.
4. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 532 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1964), 73 арк.

5. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 560 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1965), 61 арк.
6. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 588 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1966), 57 арк.
7. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 615 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1967), 64 арк.
8. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 643 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1968), 61 арк.
9. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 669 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1969), 60 арк.
10. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 707 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1970), 75 арк.
11. Науковий архів ІІМК РАН, ф. 312, оп. 1, спр. 729 (Отчет о научно-исследовательской работе ЛОИА за 1971), 87 арк.
12. Абашина Н. С. Нариси історії Інституту археології / Н. С. Абашина, В. А. Колесникова // Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014 / ред. : П. П. Толочко. – К. : ВД "АДЕФ-Україна", 2015. – С. 11–98.
13. Академическая археология на берегах Невы (от РАИМК до ИИМК РАН, 1919–2014 гг.) / ред. : Е. Н. Носов. – Санкт-Петербург : "Дмитрий Буланин", 2013. – 416 с.
14. Алексин В. А. Научные совещания, сессии, симпозиумы, конференции, пленумы ГАИМК – ИИМК – Института археологии АН СССР / В. А. Алексин // Краткие сообщения Института археологии. – 1980. – № 163. – С. 45–51.
15. Алакидзе А. М. Развитие археологической науки в Советской Грузии / А. М. Алакидзе // Советская археология. – 1967. – № 4. – С. 5–25.
16. Атагарриев Е. Археологическое изучение Туркменистана за годы Советской власти / Е. Атагарриев, О. Бердыев // Советская археология. – 1967. – № 3. – С. 124–141.
17. Волкайте-Куликаускаене Р. Успехи археологической науки в Литовской ССР / Р. Волкайте-Куликаускаене // Советская археология. – 1967. – № 3. – С. 91–105.
18. Волков В. В. Институт археологии АН СССР в 50-70-х годах / В. В. Волков // Краткие сообщения Института археологии. – 1980. – № 163. – С. 11–18.
19. Гришин Ю. С. Методологический семинар Института археологии АН СССР в 1957–1978 гг. / Ю. С. Гришин, А. А. Масленников // Краткие сообщения Института археологии. – 1978. – № 152. – С. 92–99.
20. XXII съезд КПСС и задачи советской археологии // Советская археология. – 1961. – № 4. – С. 3–8.
21. XXIV съезд КПСС и задачи советской археологии // Советская археология. – 1971. – № 4. – С. 3–10.
22. Задачи советских археологов в свете трудов И. В. Сталина // Советская археология. – Вып. XVII. – М., 1953. – С. 9–22.
23. Інститут археології Національної академії наук України. 1918–2014 / ред. : П. П. Толочко. – К. : ВД "АДЕФ-Україна", 2015. – 668 с.
24. Інститут археології РАН: 100 лет истории / ред. : Н. А. Макаров. – М. : ИА РАН, 2019. – 320 с.
25. Клейн Л. С. Историзм в археологии / Л. С. Клейн // Археологические вести. – 1993. – № 2. – С. 135–144.
26. Клейн Л. С. Феномен советской археологии / Л. С. Клейн. – Санкт-Петербург : Фарн, 1993. – 128 с.
27. Литвинский Б. А. Археология Таджикистана за годы советской власти // Советская археология. – 1967. – № 3. – С. 106–123.
28. Моора Х. А. Основные результаты археологических исследований в Советской Эстонии // Советская археология. – 1967. – № 3. – С. 82–90.
29. Наши задачи в области археологических исследований в связи с решениями ЦК ВКП(б) и Совнаркома Союза ССР об учебниках по истории // Советская археология. – Вып. II. – М., 1937. – С. 1–15.
30. Палієнко С. В. Методологічні семінари наукових установ АН СРСР та УРСР як засіб розвитку радянської теоретичної археології / С. В. Палієнко // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – 2015. – Вип. 19. – С. 392–397.
31. Пятьдесят лет советской археологии // Советская археология. – 1967. – № 3. – С. 5–8.
32. Свешникова О. С. Советские археологи в поисках первобытной истории. Историческая интерпретация археологических источников в советской археологии 1930–1950-х гг. / О. С. Свешникова. – Омск : Издат. дом "Наука", 2009. – 204 с.
33. Современные задачи советской археологии // Советская археология. – Вып. IX. – М., 1947. – С. 5–10.
34. Целевая установка и новые задачи ГАИМК (передовая) // Сообщения Государственной академии истории материальной культуры. – 1931. – № 2. – С. 1–4.
35. Чернецов А. В. О работе Группы по изучению истории земледелия / А. В. Чернецов // Краткие сообщения Института археологии. – 1972. – № 129. – С. 115–116.
36. Шнирельман В. А. Злоключения одной науки: этногенетические исследования и сталинская национальная политика / В. А. Шнирельман // Этнографическое обозрение. – 1993. – № 3. – С. 52–68.
37. Bulkin V. Attainment and problems of Soviet archaeology / V. A. Bulkin, L. S. Klejn, G. S. Lebedev // World Archaeology. – 1982. – 13. – P. 72–295.

38. Klejn L. S. Soviet archaeology: schools, trends, and history / L. S. Klejn – Oxford : Oxford University Press, 2012. – 411 p.

References

1. Scientific Archive of the Institute of Archaeology NAS of Ukraine, unsorted record keeping archive, (Development and organization of archaeology in the Ukrainian SSR comparing to other countries), 20 sheets.
2. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 446 (Report on scientific and research work of the Leningrad branch of IHMC in 1959), 79 sheets.
3. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 510 (Report on scientific and research work of LBIA in 1963), 67 sheets.
4. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 532 (Report on scientific and research work of LBIA in 1964), 73 sheets.
5. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 560 (Report on scientific and research work of LBIA in 1965), 61 sheets.
6. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 588 (Report on scientific and research work of LBIA in 1966), 57 sheets.
7. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 615 (Report on scientific and research work of t LBIA in 1967), 64 sheets.
8. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 643 (Report on scientific and research work of t LBIA in 1968), 61 sheets.
9. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 669 (Report on scientific and research work of t LBIA in 1969), 60 sheets.
10. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 707 (Report on scientific and research work of t LBIA in 1970), 75 sheets.
11. Scientific Archive of the Institute for the History of Material Culture RAS, fund 312, list 1, file 729 (Report on scientific and research work of t LBIA in 1971), 85 sheets.
12. Abashyna, N.S., Kolesnikova, V.A. (2015). Outlines of the History of the Institute of Archaeology. In P.P. Tolochko (ed.) *The Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. Kyiv: PH "ADEF-Ukraine". Pp. 11–98. [In Ukrainian].
13. *Academic Archaeology on the Banks of the Neva (from RAHMC to IHMC RAS, 1919–2014)*. (2013) St. Petersburg: "Dmitry Bulanin" [In Russian].
14. Alekshin, V.A. (1980). Scientific Meetings, Sessions, Symposiums, Conferences and Plenums of SAHMC – IHMC – Institute of Archaeology AS USSR. *Brief Communications of the Institute of Archaeology*, 163, 45–51 [In Russian].
15. Apakidze, A.M (1967). The Development of Archaeological Science in Soviet Georgia. *Soviet Archaeology*, 4, 5–25 [In Russian].
16. Atagarryev, Ye., Berdyev O. (1967). The Archaeological Study of Turkmenistan during the Years of Soviet Power. *Archaeology*, 3, 124–141 [In Russian].
17. Volkayte-Kulikauskene, R. (1967). Achievements of Archaeological Science in the Lithuanian SSR. *Soviet Archaeology*, 3, 91–105 [In Russian].

18. Volkov, V.V. (1980). The Institute of Archaeology AS USSR in the 50s-70s Years. *Brief Communications of the Institute of Archaeology*, 163, 11–18 [In Russian].
19. Grishin, Yu.S., Maslennikov, A.A. (1978). The Methodological Workshop of the Institute of Archaeology AS USSR in 1957–1978. *Brief Communications of the Institute of Archaeology*, 152, 92–99 [In Russian].
20. The XXII Congress of the C.P.S.U. and Aims of Soviet archaeology (1961). *Soviet Archaeology*, 4, 3–8 [In Russian].
21. The XXIV Congress of the C.P.S.U. and Aims of Soviet archaeology (1961). *Soviet Archaeology*, 4, 3–8 [In Russian].
22. Tasks of Soviet Archaeologists in the Light of J.V. Stalin's Works. (1953). *Soviet Archaeology*, XVII, 9–22 [In Russian].
23. *The Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine*. (2015.) Kyiv: PH "ADEF-Ukraine" [In Ukrainian].
24. *The Institute of Archaeology of RAS: 100 years of history*. (2019). Moscow: IA RAS. [In Russian].
25. Klejn, L.S. (1993). Historicism in Archaeology. *Archaeological news*, 2, 135–144 [In Russian].
26. Klejn, L.S. (1993). The Phenomenon of Soviet Archaeology. St.-Petersburg: "Farn", [In Russian].
27. Litvinskiy, B.A. (1967). The Archaeology of Tajikistan in the Years of Soviet power. *Soviet Archaeology*, 3, 106–123 [In Russian].
28. Moora, Kh.A. 1967. The Main Results of Archaeological Studies in Soviet Estonia. *Soviet Archaeology*, №3, 82–90 [In Russian].
29. Our Tasks in the field of Archaeological Researches in Connection with the Resolution of the C.C. C.P.S.U.(B.) and the Council of Ministers of USSR on history textbooks (1937). *Soviet Archaeology*, II, 1–15 [In Russian].
30. Paliienko, S.V. (2015). Methodological Workshops in Scientific Establishments of the AS USSR and the AS UkSSR as an Instrument of the Soviet Theoretical Archaeology Development. *Materials and studies on archaeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 19, 392–397 [In Ukrainian].
31. The Fifty Years of Soviet Archaeology. (1967). *Soviet Archaeology*, 3, 5–8 [In Russian].
32. Sveshnikova, O.S. (2009). *Soviet Archaeologists in Search of the Primitive History. The Historical Interpretation of Archaeological Sources in Soviet Archaeology in the 1930s-1950s*. Omsk: "Publishing House «Nauka»" [In Russian].
33. The Modern Aims of Soviet Archaeology. (1947). *Soviet Archaeology*, IX, 5–10 [In Russian].
34. The General Aim and New Tasks of SAHMC (the Leading Article) (1931). *Communications of the State Academy for the History of Material Culture*, 2, 1–4 [In Russian].
35. Chernetsov, A.V (1972). About a Work of the Group on Studies of the History of Farming. *Brief Communications of the Institute of Archaeology*, 129, 115–116 [In Russian].
36. Shnirelman, V.A. (1993). A Poor Fate of the Discipline: Ethnogenetic Studies and Stalin's Ethnic Policy. *Ethnographic Review*, 3, 52–68. [In Russian].
37. Bulkin, V.A., Klejn, L.S. Lebedev, G.S. (1982). Attainment and Problems of Soviet Archaeology. *World Archaeology*, 13, 272–295.
38. Klejn, L.S. (2012). *Soviet Archaeology: Schools, Trends, and History*. Oxford: Oxford University Press.

Надійшла до редколегії 21.10.20

S. Paliienko, PhD, Doctoral Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL AND HISTORICAL PROBLEMATIQUE IN THE SOVIET ARCHAEOLOGY IN THE 1940's – 1960's: FROM THE MAIN GOALS TO PRACTICAL REALIZATION

The article is dedicated to the main aim of the Soviet archaeology, which was also its feature – to study social development of ancient societies basing on archaeological sources. It was stated at the beginning of 1930s and after the WW2 a list of actual tasks was specified. In the late 1940's – the early 1970's they included studying of regularities and features of ancient (from primitive to feudal) societies development, reconstruction of concrete history of folks from the USSR territory, which had no written language, researches on handicrafts, swap and trade, studies of the mediaeval village history, examination of primitive society ideology, improvement of the typological method and archaeological theory, preparation of fundamental publications.

All these tasks were practically realized in work of archaeological research institutions during above mentioned period, in particular, research fellows of central and republican archaeological research establishments worked on topics related to study of social and historical problems of ancient societies basing on archaeological data. As well these problems were discussed at methodological workshops of the Institute of Archaeology AS USSR and its Leningrad branch, at All-Union meetings and conferences. Soviet archaeologists completed resumptive archaeological publications with historical conclusions and chapters or even separate volumes of fundamental books dedicated to history of particular folks, regions or periods in the 1950's – the early 1970's.

This work on social and historical problematique determined Soviet archaeologists' requirement for methodology development which was a cause of appearance of a new subdiscipline. The Soviet theoretical archaeology institutionalized in the early 1970s.

Keywords: history of archaeology, Soviet archaeology, archaeology after WW2, main aim, social and historical problematique.